

ПОДЈЕЛА ПОРЕСКОГ ТЕРЕТА И ЕЛАСТИЧНОСТ

РЕЗИМЕ

Однос праведности и ефикасности једно је од пореских питања на које нема потпуног одговора. Који порески дизајн доприноси потпунијем рјешењу овог проблема? Који је однос између еластичности и подјеле пореског терета ?

1. ЕФИКАСНОСТ И ПРАВЕДНОСТ

За економисте, ефикасност је рационална употреба ресурса да би се што боље задовољиле потребе потрошача. У суштини је то тражење одговора на питања: шта, како и за кога. Посматра ли се један потрошач (претпоставимо Робинзон Крусо) одговор о ефикасности је доста једноставан. Сагласно властитим преференцијама на основу расположивих ресурса и технологије отпочела би производња потребних добара у структури и обиму која би максимизирала властито задовољство (корисност). Радећи тако он би се понашао ефикасно.

У односу на овај замишљени и поједностављени примјер, стварност је много сложенија. Мноштво је потрошача са њиховим бројним жељама и потребама које је потребно задовољити. Да би се потрошачи обезбиједили највећом могућом количином жељеног добра у потребној структури, проблем ефикасности се своди на алокативну ефикасност. Проблем ефикасности се тако своди на ефикасност привредног система. У стварности се показало да тржиште потпуне конкуренције изванредно ефикасно алоцира ресурсе односно да је то најповољнија привредно системска основа за остваривање опште равнотеже. То уједно наводи на закључак о ефикасности потеза. Ефикасни су они потези који не мијењају услове функционисања слободног

конкурентског тржишта, односно они који не мијењају потрошачке изборе.

У односу на појединачног потрошача и његову ефикасност, када је у питању привредна стварност, ефикасност ће се битно разликовати. До промјене резултата долази због утицаја распоdjеле. На ефикасну употребу ресурса, односно на њихову ефикасну оптималну тржишну распоdjелу, поред ефикасног задовољавања тражње утиче и стање у распоdjели. Одређени односи у распоdjели утичу на структуру тржишне тражње, што онда непосредно утиче на економску (алокацију) ефикасност. Која је распоdjела праведна и како да се постигне?

Владајуће је становиште економиста да проблем распоdjеле не спада у њихов домен. За економисте распоdjела је подjела националног дохода на приносе од земље, рада и капитала. То је распоdjела заснована на цијенама фактора производње. Међусобно изједначавање вриједности граничног производа основ је формирања цијена фактора производње и на тој основи њихова међусобна распоdjела.

Ефикасно кориштење фактора производње и међусобна распоdjела основу формираних појединачних цијена не подразумјева ни праведност у распоdjели. За економисте појам распоdjеле је ужи и у себе не укључује проблем распоdjеле међу појединцима. Коначна распоdjела дохода међу појединцима не мора да се изједначи са резултатом продаје њихових услуга на тржишту. Учешће појединца у дохотку по факторској цијени рада и стварне, настале дистрибуцијском функцијом државе (буџета), се разликује. Факторска учешћа су само лабаво везана са коначном распоdjелом дохода. Тако се распоdjела са тржишног резултата помјера на распоdjелу као политичко питање, гдје политика пореза и трансфера имају посебно мјесто.

Иако је питање распоdjеле значајно за економски развој, стандардна економска анализа данас углавном нема одговор на питање која је поштена и праведна распоdjела? Који су критеријуми да се она оствари? Економија се задржала искључиво на питањима ефикасности док је распоdjела препуштена углавном етичком, филозофском и посебно политичком бављењу изван дјелокруга економије.

Да би одвојили проблем ефикасности од проблема расподеле, економисти су дефинисали ужи концепт ефикасности садржан у појму Парето ефикасности, према италијанском економисти који је дефинисао, а која гласи: Одређени економски механизам је ефикасан, ако не постоји ни једна комбинација која би побољшала положај једних а да се не погорша положај других.

Ако је промјенама начина производње или промјенама односа између јавног и приватног сектора могуће поправити положај једне групе појединаца, а истовремено штетити другој групи, такав економски систем је неефикасан и потребно га је мијењати. Заиста је могуће очекивати сагласност већине људи са овим поимањем ефикасности - промјена која помаже појединцу А, а не штети појединцу В је ефикасна (искључујући људску завист).

Проблем је што овако схаћена Парето-фикасност мало или нимало не помаже када се пређе на терен расподеле. Супротно ефикасној употреби ресурса гдје је очито неефикасно употребљавати једне на штету других расподела има свој сасвим други садржај. Проблем расподеле се управо и састоји у процјени промјена у којима једни добијају, а други губе и све то засновано на вантржишним критеријумима. Расподела је тако, прије свега, одређена друштвена конвенција о праведности друштва којем се припада и гдје, у оквиру укупног благостања које напредује, влада спремност да се прихвате толератне неједнакости у расподјели. Тако искуство говори да су неједнакости у расподјели текућих добитака (на основу рада) много мање него на основу наслѣдног фактора (имовина). Пореска политика, истина, није успјела да заустави пораст разлика или их је битно успорила.

2. ВИШАК ПОРЕСКОГ ОПТЕРЕЋЕЊА

На основу овако дефинисаног питања ефикасности и праведности, надовезује се питање ефикасности пореза. Одговор би могао да буде веома једностран. Ефикасни су они порези, односно, она пореска структура која својим утицајима не изазива промјене код слободне тржишне конкуренције. Да

би путем тржишта приватни сектор остварио "Парето" оптимум производње потребно је да се испуне два услова :

- а) да се оствари савршена конкуренција и
- б) одсуство економског утицаја изван тржишта.

Услов савремене конкуренције је савршено еластично тржиште и продаје и набаве, односно да ниједна фирма није довољно велика да би утицала на тржишне цијене својих производа или на цијене производа које набавља за потребна улагања.

Да би приватни сектор остварио најефикаснију производњу морају постојати услови савршене конкуренције и не смије да буде спољашњих нетржишних утицаја. Овако поимање ефикасности и оптималности мора да послужи као основа разматрања вишка пореског оптерећења.

Сами по себи порези мијењају економско понашање људи. Порезом се преноси дио потрошачке моћи са пореског обвезника на државу.

То мијења његово понашање. Уколико жели да задржи предходни ниво потрошње, мораће више да ради, а мање да ужива у доколици. Или ће пак радећи као у претпорезно вријеме сада, услед пореза, смањити обим своје потрошње. То је ефекат дохода.

Друга врста пореског утицаја односи се на ефекат супституције. Уколико се ради о непреваљивом паушалном порезу (који не зависи од економске активности пореског обвезника) порез утиче на економске одлуке и ремети избор потрошача у односу на робе или избор произвођача у односу на факторе и тиме да наметне додатне трошкове заједници изнад износа плаћених пореза (вишак пореског оптерећења). Ако порези мијењају релативне цијене то ће навести појединце да смање обим употребе опорезованог добра или да га замјене другим, које је мање опорезовано.

Претпоставимо да је порез одређен на путер, али не и маргарин. Због порезног пораста цијена путера потрошачи ће мијењати потрошњу путера у корист маргарина, без обзира на жеље које би у одсутности пореза, биле другачије. Слично је са опорезовањем бензина. Људи ће у том случају да купују мање бензина, а у замјену за то више ће се возити градским превозом, путоваће дуже, више се замарати у путовању и сл.

Уколико се порез уведе на капитал, а не и на радну снагу, у предузећима ће то повећати трошкове рада капиталом интензивних предузећа, што ће утицати на структуру и обим инвестиционих улагања. У свим овим случајевима укупан трошак заједници ће да буде виши од износа остварених пореских прихода, односно, доћи ће до вишка пореских оптерећења.

Начин да се избјегне овај трошак је увођење непреваљивих паушалних пореза, на примјер главарина, гдје се плаћају подједнаки износи пореза. То би водило смањивању вишка пореског оптерећења, али би озбиљно био нарушен принцип пореске праведности. (И код овог пореза је могуће замислити вишак пореског оптерећења. Ако се уведе на све чланове домаћинства то би могло да утиче на планирање породице пореског обвезника. Према томе и неутралност паушалних пореза би била само у посебним приликама и право изненађење.)

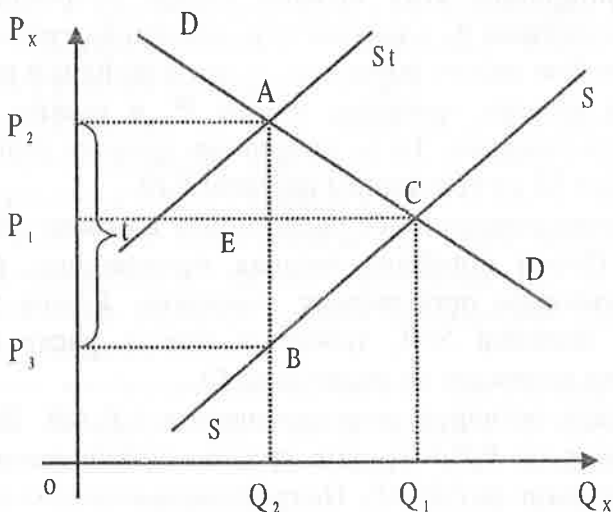
Како се порези везују за способност плаћања, то се они морају заснивати на економским критеријима као што су доходак, потрошња и богатство.

Праведно опорезивање засновано на економским активностима неизбежно се уплиће у економски избор, узрокујући тако вишак пореског оптерећења. То су дисторзирани порези који дјелују не само ефектом дохотка него и ефектом супституције. Ако је прије увођења пореза постојала ефикасна алокација ресурса онда ће је дисторзирани порези пореметити. Порези који имају ефекат супституције воде у економску неефикасност, јер се мијешају у потрошачки избор. Задатак је пореске политике да дође до компромисног рјешења које ће уважавати оба критерија. Како вишак пореског оптерећења зависи од степена до којег тај порез нарушава предходне (претпореске) цијене, онда питање ширине пореске базе није безначајно. Порески систем са широком пореском базом вјероватно ће утицати да ће вишак пореског оптерећења да буде мањи од система са ужом основом. Ако се порез прикупља од великог броја производа и активности, он ће се мање уплатити у потрошачев избор него у случају када се порези концентришу на мању област привреде. У односу на порезе на потрошњу, порези на доходак доводе до мањег износа вишка пореског оптерећења, с

обзиром да та врста пореза мање нарушава потрошачев избор робе.

Вишак пореског оптерећења је терет којег подноси порески обвезник који је настао услед супституционог ефекта пореза, а који је изнад износа којег је држава остварила као свој приход. Као историјски примјер може се навести период после 1747. године када су порески обвезници одлучили да избјегавају пореско плаћање тако што би зазиђивали прозоре пред “сакупљачима” пореза да би их поново отварали након њиховог одласка. Ово зазиђивање и отварање прозора, “прозорског” пореза представља трошак пореског обвезника, а да држава нема никакву корист. Овакав тип трошка се може дефинисати као вишак пореског оптерећења.

Представимо то графички приказом увођења пореза на производ X (ad valorem) :

слика 1.

Ако постоје услови слободне тржишне конкуренције, крива SS представља могући трошак у производњи добра X , а крива DD показује користи од потрошње тог добра (што се показује у цијени коју су спремни да плате P_1).

У тачки C ће се формирати најнижа равнотежна цијена за производњу добра X , која је једнака најнижој користи од потрошње тог добра. Према томе идеални ниво производње Q_1 и сваки други је мање ефикасан. Ако би се произвело више

производа X , трошак сваког следећег би превазишао ниво користи, а ако се произведе мање сваки изгубљени производ би смањио корист потрошача у већој мјери него што се смањује трошак произвођача. Посљедња (маргинална) јединица добра X доноси малу или никакву корист заједници, с обзиром да је трошак производње те јединице (маргинални) једнак користи насталој у процесу потрошње. Маргинални трошак те посљедње јединице једнак је тржишној цијени тог производа. Обзиром да се ради о најнижем нивоу корисности (најнижа тржишна цијена), јасно је да све остале јединице произведеног добра доносе већу корист у односу на њихов трошак. Ова екстра добит може се подијелити на два дијела : први се односи на потрошачки вишак. То је вишак (добит) којег остварује потрошач трошећи предходне јединице производа прије Q_1 , чија је корист већа од тачке корисности C . То је површина коју затвара линија потрошње DD са тржишном цијеном P_1 , односно то је површина троугла DSP_1 .

У другом дијелу појављује се произвођачки вишак који је разлика између тржишне цијене P_1 и нижих трошкова властите производње. То је површина троугла којег затвара крива понуде SS са тржишном цијеном P_1SC .

Претпоставимо да се уведе порез на сваку јединицу (t) добра X . Порез повећава трошак производње, што диже цијену, а смањује произведену количину. Крива понуде се помјера у положај $StSt$, тржишна цијена расте на P_2 , а произведена количина се смањује на Q_2 .

Држава остварује порески приход P_3P_2AB . Потрошачи плаћају износ од P_1P_2AC , док држава добија само дио овог износа означеног са P_1P_1AE . Потрошачки вишак се смањује за AEC . Он није више DP_1C што је била количина прије опорезивања, док сад износи DP_2A .

Слично је и код произвођачког вишка. Произвођачи подносе порески терет од P_3P_1BC , док држава добија само дио од P_1P_2BE , а BEC представља вишак пореског оптерећења. Произвођачки вишак се смањује са ранијег OCR_1 на OBR_3 . Према томе област ABC представља укупан вишак пореског оптерећења, гдје један дио подносе произвођачи, а други потрошачи.

Величина вишка пореског оптерећења, односно губитка економског напредка могуће је интерпретирати и са становишта пада производње услед увођења пореза. Све изгубљене јединице производа X би донијеле већу корист (DD) од њиховог трошка (SS). Порез омета могућност за уносну трговину и тај губитак је поново садржан у троуглу ABC .

Чињеница да порези могу да доведу до оптерећења посебним трошком названим вишком пореског оптерећења, а који настаје као резултат дисторзије у потрошачким изборима могуће је илустровати на једном примјеру опорезовања капитала.

Посматрана индустријска предузећа производе производ X користећи различите технологије. Предузеће A користи технологију која се састоји од седам јединица капитала (K) и три јединице рада (L). Предузеће B може да произведе јединицу оутпута користећи четири јединице капитала (K) и седам јединица рада (L).

Претпоставимо ли да трошак рада и капитала сваки кошта по двије новчане јединице по јединици оутпута, то значи да јединица оутпута предузећа A кошта 20 новчаних јединица, а 22 код произвођача B . Како владају услови потпуне конкуренције, цијена производа ће се у дужем периоду свести на најнижи трошак производње (20 новчаних јединица по јединици оутпута).

Након увођења пореза настаје дисторзија у избору технологије. Предпоставимо да је тражња за производом X перфектно нееластична и да износи 1000 јединица, у том случају куповаће се производи по цијени произвођача A , односно укупна производња производа X ће износити 20000 новчаних јединица (1000×20)

Слика 2

Фирма бира технологију која минимизира трошкове производње:

Технологија	Инпут по јединици оутпута		Трошкови по јединици X	
	K	L	$P_k=2$ $P_l=2$	
A	7	3	→ 20	← нижи трошкови
B	4	7	→ 22	

Влада уводи порез на капитал по стопи од 50% што доводи до раста цијене капитала ($2+1=3$). Поскупљење капитала доводи да фирме бирају радно интензивнију производњу B. Након увођења пореза положај предузећа на тржишту се промјенио. Производ X се производи по 27 новчаних јединица, ако се користи технологија произвођача A, а 26 при технологији произвођача B. Како је тражња нееластична купци константно купују 1000 јединица независно од цијене.

Слика 3

Увођење пореза на капитал мијења избор технологије:

Технологија	Инпут по јединици оутпута X		Трошкови по јединици X	
	K	L	$P_k=2+\text{порез од } 1=3$ $P_l=2$	
A	7	3	→ 27	← нижи трошкови
B	4	7	→ 26	

Након увођења пореза по стопи од 50% на капитал долази се до износа од једне новчане јединице по јединици капитала. Како фирма B чији је производ сада јефтинији

користи четири јединице капитала за сваку произведену јединицу оутпута, платит ће порезе у износу 4 новчане јединице по јединици произведеног оутпута. Како је тражња нееластична и износи 1000 јединица, укупан износ пореза којег наплаћује влада је 20000 новчаних јединица.

Погледамо ли међутим мало пажљивије, видјећемо да укупан терет превазилази порески терет од 4000. Након увођења пореза потрошачи су плаћали 26 новчаних јединица по јединици производа X. Износ од 26 новчаних јединица је трошак по јединици добра употребљавајући рационалнију технологију у околностима након увођења пореза. Потрошачи ће да плате 26000 новчаних јединица за 1000 јединица производа X. Ово показује пораст од 6000 у односу на предпорески износ укупне тражње од 20000. Порески приход државе је 4000, док је укупно оптерећење 6000. То значи да се појавио вишак пореског оптерећења од 2000, то је губитак у ефикасности производње настао увођењем пореза на капитал и на тој основи помјерање у правцу мање рационалне, радно интензивне технологије (Case K, 1999., 426).

Да би поредили губитак у ефикасности, који је својствен разним порезима, економисти често рачунају вишак пореског оптерећења по новчаној јединици пореског прихода. Однос између вишка пореског оптерећења и наплаћеног пореског прихода сваке године од тог типа пореза зове се порески размјер ефикасности - губитка (W/R).

$$W/R = \frac{\text{вишак пореског оптерећења}}{\text{порески приход}}$$

Размјер ефикасности - губитка од 0,2 значи да је вишак пореског оптерећења на примјер 20 центи за сваки долар скупљеног годишњег пореског прихода. Порески размјер ефикасности - губитка понекад се назива и порески коефицијент неефикасности.

Процјена обима ефикасности - губитка код разних врста пореза изузетно су корисне код остваривања циља минимизирања вишка пореског оптерећења. Мањом употребом пореза са високим вишком пореског оптерећења,

уз истовремено повећање учешћа пореза са нижим вишком пореског оптерећења, укупно прекомјерно оптерећење може да буде смањено, а да се не жртвују приходи државе.

На примјер, предпоставимо да је размјер ефикасности - губитак за порезе на каматни приход процјењен на 0,35, док је размјер ефикасности губитка за порезе на бензин само 0,1. То значи да сваки екстра долар прихода, који је добивен од повећања пореза на бензин, резултира вишком пореског оптерећења од 10 центи, док сваки долар пореског прихода на каматни приход удружен је са повећањем од 35 центи вишка пореског оптерећења.

Из тог слиједи да сваки долар редукције пореза на камату, који је надокнађен доларским повећањем у порезима на бензин, резултира нето редукцијом вишка пореског оптерећења од 25 центи. Употреба процијењеног обима ефикасности - губитка за порезе стога се може искористити да би се препоручиле измјене у политици пореза која ће резултирати у чистим добитима.

Једна студија америчког пореског система процијенила је да се вишак пореског оптерећења по долару пореског прихода у америчком пореском систему, средином седамдесетих година, кретала од 13 центи до 24 цента по долару пореског прихода. На основу пореских закона и ефективних пореских стопа које су биле на снази 1973. године, закључено је да би виједност економске добити која би била могућа да се замјени порески систем из 1973. године системом паушалних пореза, била између 1,86 и 3,36 трилиона долара. Размјер процјена варира у односу на предпоставке урађене у вези са еластичношћу цијена код разноразних симулација о утицају пореза на економију.

Утврђено је да су порези на каматни и инвестициони приход узроковали најјача искривљења 1973. године. Просјечна стопа опорезовања основног капитала била је те године 45%. Од тада, углавном захваљујући Пореском закону о обнови економије из 1981. године и Закону о реформи пореза из 1986. године, порези на основни капитал су значајно смањени, у поређењу са нивоима који су преовладавали 1973. године. У зависности од претпоставки у вези са еластичношћу камата и обима штедње, обим ефикасности губитка за порез

на индустријски основни капитал, кретао се 1973. год. од 15% до 35% по долару уплаћених порезних прихода.

Истраживачи су закључили да би уштеђевине биле веће за 80% да се паушалним порезом наплаћивао исти приход као онај који је наплаћиван у складу са америчким пореским системом из 1973. године. Ова процјена је заснована на пореском систему из 1973. године и на каматној еластичности обима штедње од 0,4. У тим симулацијама, повећана уштеђевина би у току 100 година, повећала обим капитала у односу на рад у производњи за 31%, чиме би се доприносило значају продуктивности рада и већим платама радника (Nyman N.D. 1993; стр.338).

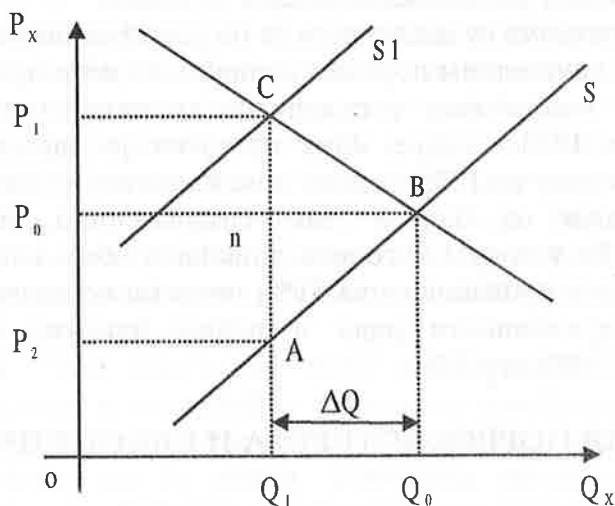
3. РАСПОРЕД ПОРЕСКОГ ТЕРЕТА И ЕЛАСТИЧНОСТ

Разлике у еластичности тражње одређених производа основна су разлика у величини вишка пореског оптерећења. Порески дизајн односно оптималан порески систем настоји да минимизира висину вишка пореског оптерећења. Уколико се познају еластичности тражње опорезованих добара могуће је градити оптималан порезки систем тако што ће се у повећаном броју бирати добра ниже еластичности, а у мањем обиму добра еластичне тражње.

Свакако да није могуће и није реално за очекивати да се прикупе све релевантне информације за изградњу оптималног пореског система. Оно што је битно је да се стално има на уму, принцип неутралности - под истим условима порези који су неутрални у односу на економске одлуке генерално имају предност у односу на оне који мијењају економске одлуке.

Реакције људи на промјене цијена представљају основу за утврђивање величине вишка пореског оптерећења. Погледајмо то на следећој слици.

Утицај пореза по јединици на тржишну равнотежу :

слика 4

Предпореска равнотежа понуде и тражње производа X остварена је у тачки B, која представља ефикасну количину производа у години. Крива тражње (D) показује граничну друштвену корист тог добра, а крива понуде (S) показује његов гранични друштвени трошак. При производњи од Q_0 гранична друштвена корист је једнака граничном друштвеном трошку. Граничне цијене (P_0) изједначава гранични друштвени трошак са граничном друштвеном користи.

Након увођења пореза, гранични трошак од продаје производа X расте. Ово помјера криву понуде навише, што умањује понуду. Пад понуде доводи до нове послјејепореске равнотеже у тачки C. Продата количина пада са Q_0 на Q_1 , док се истовремено равнотежна цијена диже на P_1 . Ово је нова тржишна цијена коју плаћају потрошачи.

Износ пореског прихода је количина производа након опорезовања (Q_1) помножена висином пореза по јединици (T), што је представљено правоугаоником P_1CAP_2 . Тај порески терет се дијели на дио којег подносе купци (P_1P_0CD) и дио којег подносе произвођачи (P_0DP_2A). Укупан приход произвођача се смањује са P_0BQ_0O на P_2AQ_1O .

Вишак пореског оптерећења настао услед пореза који искривљују цијене, представља троугао ABC. Ово је чисти губитак и за купце и за продавце производа X, настао због супституционог ефекта пореза.

Величина вишка пореског оптерећења је приближно половина износа изгубљеног пореског прихода државе услед смањења потражње производа ($T\Delta Q$) настале супституционим ефектом због увођења пореза. Ако троугао ABC означимо са W онда би то добило следећи израз:

$$W = 1/2 \quad T\Delta Q \quad (1)$$

гдје је ΔQ промјена у продаји производа настала због супституционог ефекта услед раста цијена, чији је узрок у увођењу пореза. Порез по јединици (T) представља разлику између бруто цијене коју плаћају купци (P_1) и нето цијене коју плаћају продавци (P_2):

$$T = P_1 - P_2 \quad (2)$$

Промјена у бруто цијени коју плаћају купци је:

$$\Delta P_1 = P_1 - P_0 \quad (3)$$

Промјена у нето цијени коју добијају продавци је:

$$\Delta P_2 = P_2 - P_0 \quad (4)$$

Промјена у цијени коју плаћају купци је позитивна, док је промјена у нето цијени коју примају продавци негативна.

Еластичност цијене потрошње и понуде за било које P и Q је:

$$Ed = \frac{\Delta Q/Q_1}{\Delta P_1/P_0} \quad (5)$$

$$E_s = \frac{\Delta Q / Q_1}{\Delta P_2 / P_0} \quad (6)$$

Замјењивањем једначина 3 и 4 са 5 и 6 добија се :

$$E_s = \frac{\Delta Q}{Q} * \frac{P_0}{P_1 - P_0} \quad (7)$$

$$E_d = \frac{\Delta Q}{Q_0} * \frac{P_2 - P_0}{P_0} \quad (8)$$

Рјешење за P_1 и P_2 је :

$$P_1 = \frac{\Delta Q P_0}{Q_0 E_d} + P_0 \quad \text{и} \quad (9)$$

$$P_2 = \frac{\Delta Q P_0}{Q_0 E_s} \quad (10)$$

Замјењивањем једначина 9 и 10 са 2 даје :

$$T = \frac{\Delta Q P_0}{Q_0} * \frac{E_s - E_d}{E_s E_d} \quad (11)$$

Рјешење једначине 11 са ΔQ даје :

$$\Delta Q = T \frac{\Delta Q}{P_0} * \frac{EsEd}{Es-Ed} \quad (12)$$

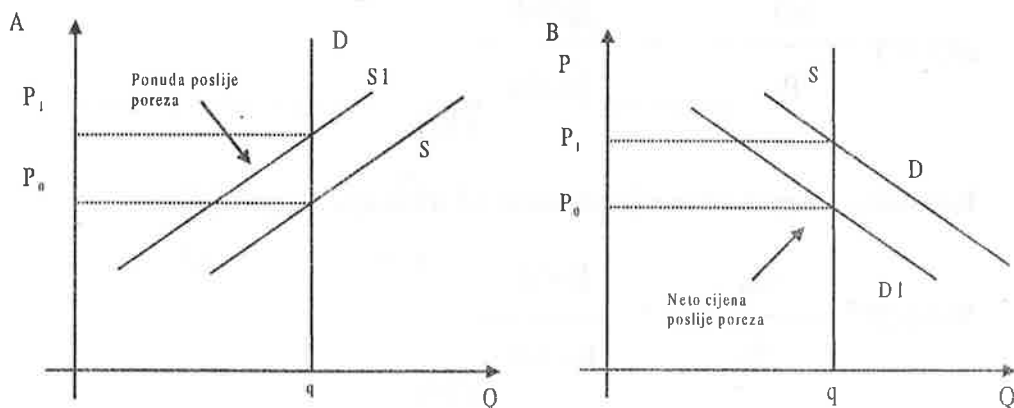
Коначно замјењивање једначина 12 изразом W добија се :

$$W = 1/2T^2 \frac{Q_0}{P_0} * \frac{EsEd}{Es-Ed} \quad (13)$$

Обзиром да је цјеновна еластичност тражње негативан број, економске промјене које произилазе из вишка пореског оптерећења биће нула или мање од нуле, чиме се указује на губитак (Numen D. 1993.; 414).

Према једначини 13 вишак пореског оптерећења квадратно варира по јединици пореза. Губици због вишка пореског оптерећења повећавају се по бржој стопи него што је стопа раста пореза. Даље се показује да је губитак због вишка пореског оптерећења већи што је цјеновна еластичност потражње већа. Исто тако, што је већа еластичност понуде већи је губитак због вишка пореског оптерећења. Свака роба код које је било $Es=0$ или $Ed=0$ има нулти губитак у ефикасности. Најефикаснији порези су тако они који се убиру на робе или улагања са нееластичном понудом и тражњом. У цјелини посматрано, да би се минимизирао вишак пореског оптерећења, треба да буду опорезована добра и услуге са нееластичном тражњом или понудом, гдје су супституциони ефекти минимални. Што је мања могућност замјене опорезованих добара и услуга неопорезованим, то су мања искривљења у економији у односу на предпореско стање. Најбољи порези су оно који се убиру на добра која имају мало субституената, било у производњи или у потрошњи.

Вишак пореског оптерећења када је потражња или понуда савршено нееластична:

слика 5

Ако је било понуда или тражња опорезованих добара савршено нееластична, вишак пореског оптерећења је нула.

Ако је тражња савршено нееластична, што се види на слици А, порез доводи до раста цијене (P_1). Обзиром да се ради о производу нееластичне тражње, раст цијена не доводи до смањења продатих количина. Промјена у обиму тражње опорезованог производа је нула, те је и вишак пореског оптерећења нула. Што је нееластичнија тражња за опорезованим производима, то је мања површина троугла, што је показатељ вишка пореског оптерећења.

Када је понуда опорезованог производа савршено нееластична (слика В), продавци трпе због нето смањења цијена, али не долази до смањења обима понуде. То доводи до смањења нето прихода, иако се тржишту испоручује непромјењена препоручена количина производа. Вишак пореског оптерећења је нула зато што је промјена у количини (ΔQ) нула. Што је нееластичнија понуда опорезованог производа, то је мање смањење продајне количине након опорезовања, те је и вишак пореског оптерећења мањи.

Идеално нееластична понуда и тражња опорезованог производа више је педагошки примјер него што се догађа у стварности. У стварном животу углавном се ради о опорезованим производима различитог степена еластичности,

што након увођења пореза доводи до смањења понуде - тражње опорезованих производа, појаве вишка пореског оптерећења и појаве расподјеле пореског терета на купца и продавца, зависно од степена еластичности опорезованог производа.

Сада ће се обрадити примјер расподјеле пореског терета на купца и продавца зависно од разлика у степену еластичности тражње.

У одређеној привреди уведен је порез по јединици у износу од 140 новчаних јединица (NJ). Предпореско равнотежно стање је остварено на количини од 2000 јединица производа (Q) уз цијену (P_0) од 300 новчаних јединица.

Расподјела пореског терета код еластичне (A) и нееластичне (B) тражње :

A Еластична тражња

Произвођачи подносе већи дио пореског терета :

$$P_1 = 350 \text{ NJ}$$

$$+16,67\%$$

$$Q = 1440 \text{ јединица}$$

$$-28,00\%$$

Укупно пореско оптерећење :

$$(1440 \times 140) = 201600$$

Пореско оптерећење произвођача :

$$P_0 \quad (1440 \times 300)$$

$$= 432000$$

$$P \text{ без пореза} \quad (1440 \times 210)$$

$$= 302400$$

Пореско оптерећење

$$129600$$

Пореско оптерећење купца :

$$P_1 \quad (1440 \times 350)$$

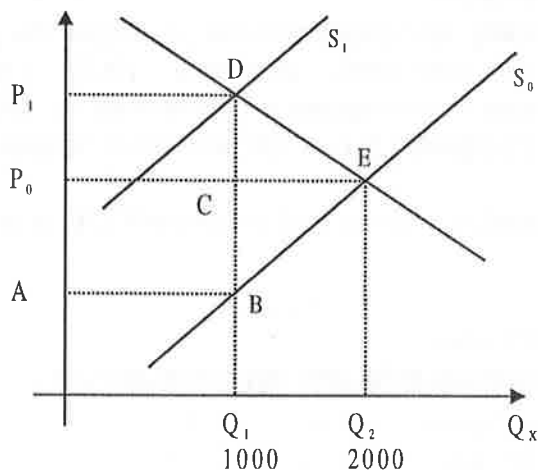
$$= 504000$$

$$P_0 \quad (1440 \times 300)$$

$$= 432000$$

Пореско оптерећење

72000

Слика 6

Након увођења пореза расту трошкови производње, што доводи до помјерања криве понуде лијево. Расте продајна цијена (са P_0 на P_1) што смањује произведену количину (са Q_0 на Q_1). Нова равнотежа се успоставља у тачки D. Укупан порески приход државе је површина правоугаоника P_1ABD . Од тог износа на терет потрошача пада дио пореског терета означен са P_1P_0DC , а на произвођача површина P_0ABC .

В-Нееластична тражња

Купци подносе већи дио пореског терета :

$$P_1 = 400 \text{ NJ}$$

$$+33,33\%$$

$Q_1 = 1700$ јединица
 - 15,00%

Укупно пореско оптерећење (1700×140)
 = 238000

Дио пореског терета којег подносе предузећа :

P (1700 $\times$ 300)

= 510000

P без пореза (1700 $\times$ 260)

= 442000

Пореско оптерећење

68000

Дио пореског терета којег подносе купци :

P (1700 $\times$ 400)

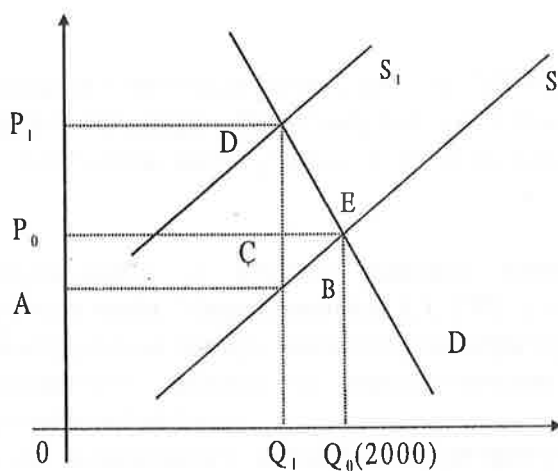
= 680000

P_0 без пореза (1700 $\times$ 300)

= 510000

Пореско оптерећење

170000

слика 7

Увођење пореза је довело до помјерања криве понуде у лијево. Разлог је у порасту трошкова за износ наведеног пореза, што је довело до раста тржишне цијене производа и смањења произведене количине. Како се ради о производу нееластичне тражње (<1) то је цијена производа више порасла од пада производње. То је утицало на расподјелу пореског терета између продавца и купца. Већи дио пореског терета преузели су купци (површина правоугаоника P_1P_0DC) у односу на продавце (површина правоугаоника P_0ACB).

ЛИТЕРАТУРА

1. Simon James Christopher Nobes, THE ECONOMICS OF TAXATION, PRINCIPLES, POLICY AND PRACTICE, Prentice Hall, New York, 1996/1997.
2. Raul E. Case, Ray C. Fair, Manfred Garrtner, Ken Heather, ECONOMICS, Prentice Hall, Europa, 1999.
3. David H. Hyman, PUBLIC FINANCE, A CONTEMPORARY APPLICATION OF THEORY TO POLICY, The Dryden Press, Hancourt Brace Jovanovich, College Publishers, New York, 1993.